

Аннотация**Легкун О.Г. Деятельность любительских коллективов Кременеччины в 20-30-х годах XX века**

Рассматривается мало освещенная страница деятельности любительских коллективов Кременеччины 20-30-х годов XX века. Исследуется работа театральных, хоровых и инструментальных коллективов, анализируется концертная деятельность и её влияние на развитие музыкальной культуры Волыни.

Ключевые слова: любительские коллективы, струнные оркестры, хоровые и театральные коллективы, репертуар, концерты.

Надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 94:78.087(477)

T.I. Росул

**МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНЕ ТОВАРИСТВО «БОЯН» В УЖГОРОДІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТОГОЧАСНОЇ ПЕРІОДИКИ)**

Культурно-історичні процеси в Закарпатті міжвоєнного періоду, їх складність та неоднозначність, неймовірна інтенсивність розгортання обговорюються практично з кінця 20-х рр. ХХ ст., коли нові явища в житті суспільства ставали помітними. Масштабність культурних процесів і явищ, а також динаміка розвитку соціальних трансформацій в міжвоєнний період викликають стійкий інтерес до нього дослідників. Незважаючи на достатню кількість наукових розвідок, до повноти картини у висвітленні специфіки культури Підкарпатської Русі поки що далеко. Зокрема, якщо особливості розвитку літератури, театру значною мірою висвітлені, особливу увагу приділено діяльності товариств «Просвіта» і «Общество им. А. Духновича», то щодо музичного мистецтва і його окремих аспектів, багато питань залишаються відкритими.

Метою даної статті є аналіз діяльності музично-драматичного товариства «Боян» в Ужгороді протягом 1920-1938 років.

Розуміння духовного й суспільно-політичного контексту доби неможливе без аналізу тогочасної преси, що зафіксувала культурні факти в процесі їх творення, відображувала актуальні події в різних сферах мистецького життя та реакцію на них громадськості. Відтак, сьогодення вимагає всебічного й ґрунтовного аналізу періодичних видань Підкарпатської Русі і введення у науковий обіг усіх джерел, які б сприяли вивченням історії розвитку культури краю.

Предметом нашого аналізу стали рецензії і замітки періодичних видань різного типу російською, українською, словацькою, чеською, угорською мовами. Також відомості про музичні події можна почерпнути з афіш і оголошень, які часто друкувалися в пресі.

Багато дослідників, вивчаючи в тому чи іншому ракурсі культуру Підкарпатської Русі, відзначають, що в той період відбувалось бурхливе оновлення і зміна естетичних ідеалів у всіх сферах суспільного життя, розширювалось коло людей, які прилучалися до організації культурно-просвітницької діяльності. Свідченням цього є численні з'їзди, дискусії, зібрання, творчі об'єднання тощо, які функціонували у 20-30-х рр. ХХ ст.

Масове створення різноманітних культурних і політичних товариств у Підкарпатській Русі засвідчило демократичні основи розвитку суспільства в міжвоєнній Чехословаччині. Здебільшого товариства формувалися за етнічними ознаками, вони забезпечували задоволення культурно-національних та професійних інтересів, виступали гарантами громадянських прав і свобод. Одним з перших прикладів таких об'єднань стало музично-драматичне товариство «Боян», засноване в Ужгороді 1920 р. під керівництвом Л. Тиблевича.

Назва товариства (взята від імені співця, згадуваного у «Слові о полку Ігореві») викликає асоціації з аналогічними організаціями, що діяли в Галичині з кінця XIX ст. Перший «Боян» був заснований з метою підтримки музики та хорового співу у Львові (1891 р., голова – В. Шухевич). Згодом виникла мережа аналогічних товариств у Бережанах (1892 р.), Коломиї (1895 р.), Чернівцях (1899 р.), Тернополі (1901 р.), Стрию (1901 р.), Києві (1905 р.), Полтаві (1911 р.) тощо. «Бояни» формувалися як об'єднання аматорів, проте згодом стали осередками діяльності професійних музикантів. При товариствах діяли хорові колективи, музичні школи, нотні видавництва тощо.

Про певну спадкоємність традицій ужгородського «Бояну» з аналогічними музичними товариствами свідчить перше видання «Русского песенника для детей и молодежи» [6], яке містить зразки творчості активних діячів галицьких «Боянів» І. Воробкевича, І. Наумовича й І. Гушалевича. Крім того, спільними є і форми та принципи діяльності вищезазначених товариств. Проте, на відміну від інших, ужгородський «Боян» виявляв московофільські орієнтації.

Статут ужгородського музично-драматичного товариства «Боян» був затверджений Шкільним Рефератом цивільного управління Підкарпатської Русі 22.06.1920 р. і визначав таку мету діяльності організації: «распространение въ Карпатской Руси знанія музыки, пѣсни, театрального искусства, драматической литературы вообще, русского же творчества въ особенности» [3; арк.1]. Основними засобами досягнення такої мети стали: «1) устройство школъ и курсовъ музыки, пѣнія, театрального искусства и выразительного чтенія; 2) организація оркестровъ, хоровъ, театральныхъ кружковъ, театральныхъ дружинъ, театровъ; 3) устройство музыкальныхъ, литературныхъ, театральныхъ вечеровъ, утренниковъ, путешествующихъ оркестровъ, хоровъ театральныхъ дружинъ и лекцій посвященныхъ этимъ отраслямъ искусства; 4) устройство и содержаніе музыкальной и театральной библіотеки; 5) изданіе журналовъ, сочиненій и книгъ музыкального и драматического содержанія» [3; арк. 1].

Відповідно до Статуту, членом товариства «можеть бытиъ каждое лицо русской народности» [3; арк. 2] за умови сплати 5 Кч. вступного і 3 Кч. щомісячного внеску. Відповідно, підставами для виключення зі складу товариства були ухиляння від сплати членських внесків протягом одного року або злочинні дії чи зміна «своего национального убѣжденія и дѣйствие во вредъ Общества» [3; арк. 3]. Таким чином, констатуємо, що хоча установчі документи не вказують на зв’язок цього товариства з конкретними політичними партіями, національне питання було надзвичайно важливим у його діяльності.

У період активного розселення в Підкарпатській Русі політичних біженців із Росії, які були противниками більшовизму, а також московофілів із Галичини, Буковини й інших регіонів, товариство «Боян» задовольняло їх національно-культурні потреби і слугувало засобом консолідації.

Ініціатива організації «Бояна» належала Л. Тиблевичу – православному священику, активному культурно-громадському діячеві, що став першим директором товариства, диригував хором і виступав в якості режисера драматичних вистав. Після смерті Л. Тиблевича директором товариства обрано Є. Гошовську – дружину ужгородського окружного начальника, яка очолювала «Боян» аж до його закриття (1938 р.). До складу правління товариства увійшли: Л. Попович, Є. Араній, З. Гомічкова, В. Балецький, Д. Сас. Функції режисера товариства виконували Л. Лутчев та Н. Сисоєв – уродженець Харківської губернії, суддя, активний член «Общества им. А. Духновича». З 1927 р. театральну секцію очолила артистка працької трупи Московського художнього театру О. Куфтіна-Полуектова. Хором «Бояну» керували А. Зарубін (1926-1933 рр.) та П. Милославський (1933-1938 рр.).

Діяльність ужгородського «Бояну» реалізувалась переважно у формі театральних вистав, святкових концертів (на честь Т. Масарика, О. Пушкіна, І. Тургенєва, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського, М. Іпполітова-Іванова та ін.), проведення «Дній русской культуры», участі у богослужіннях і виступах на радіо. Крім того, в умовах патерналістичних суспільно-політичних реалій хор «Бояну» постійно залиувався до урочистостей, пов’язаних із відкриттям мостів, спорудженням доріг, розбудовою нових кварталів тощо. Сценічна активність музично-драматичного товариства була не вельми інтенсивною. Загальна кількість театральних постановок становила 3-4 вистави на рік, виступів хору – майже двох десятків. Газета «Русский народный голосъ» зазначала, що «загальна кількість виступів за 1937 р. – 19, з них самостійних концертів – 2, радіоконцертів – 6, виступів на академіях і урочистостях – 11» [5; 3]. Обумовлювали таку ситуацію відсутність власної концертної зали та переважно аматорський склад колективу, що формувався з числа талановитих ужгородців і мukачівців. Дефіцит громадських зал в Ужгороді відчувався аж до 50-х рр. ХХ ст.

У міжвоєнний період в Ужгороді діяли тільки три пристосовані для публічних виступів приміщення – Руського театру товариства «Просвіта», Народного Дому «Просвіти» (які в силу специфіки політичної орієнтації не використовувався «Бояном»), а також зала «Казино».

Географія виступів «Бояну» протягом першого десятиріччя його діяльності обмежувалась Ужгородом та Мукачевом – містами компактного проживання російськомовного населення. Після призначення керівником хору Петра Милославського колектив суттєво розширив ареал виступів, включивши до гастрольного плану Пряшів, Кошице, Хуст, Берегово та околиці Ужгорода.

Типологія концертних і театральних виступів цього товариства у своїх загальних рисах була орієнтована на масового слухача. Найбільш поширеними і різноманітними за формулою і змістом були бенефісні програми. У репертуарі театральної секції товариства були вистави Л. і О. Толстих, М. Гоголя, О. Пушкіна, О. Островського, А. Чехова, водевілі В. Крилова, а також казкові вистави для дітей.

Щодо хору рецензенти зауважували, що «ширшого репертуарного розмаху нині не має жоден хор Підкарпатської Русі. Починаючи від російських народних пісень у всіх їх діалектах і видових красотах, через піsnі інших слов'ян, твори оперного характеру, він піднісся до високохудожнього виконання російських духовних піснеспівів, які представляють нині гордість росіян і захоплення усього світу» [7; 4]. Зокрема, програма концерту хору 20 квітня 1933 р. передбачала два відділення: перше – складалося з духовних композицій М. Кожина, О. Львова, Г. Ломакіна, О. Архангельського, М. Римського-Корсакова, П. Чеснокова. Друге відділення представлене російськими народними піснями «Горы вы мои», «Ай во поле липенька», «Лучина-лучинушка», «Пойду-ль я, выйду-ль я», «Разненастный день суббота», «Дубинушка», «Как за речкой, братцы», «По улице мостовой» в обробці О. Александрова, А. Гречаніова, В. Кібальчича, П. Чеснокова, П. Милославського.

З метою урізноманітнення репертуару П. Милославський постійно запрошуєвав до виступів відомих зарубіжних артистів, наприклад оперну співачку Є. Еверт та піаністку Є. Гаусман. Це дало можливість любителям музики почути арії з опер В. Блодека «У студні», М. Мусоргського «Борис Годунов», П. Чайковського «Пікова дама» і «Євгеній Онегін», М. Глінки «Життя за царя» та ін.

Деякі рецензенти на шпалтах газет висловлювали побажання керівників хору розширити репертуар колективу різнонаціональним пісennим матеріалом. П.Милославський відгукувався на прохання, про що свідчать програми концертів 1937–1938 рр., які містять чеські, угорські народні пісні та хорові обробки закарпатських мелодій, майстерно втілені самим диригентом.

У матеріалах тогочасної періодики міститься значний інформаційний масив, що відбиває широкий спектр концертної роботи «Бояна», причому не тільки на рівні хроніки культурних подій, а й публікацій, що віддзеркалювали творчу еволюцію колективу.

Театрозванець Є. Недзельський зазначав, що «театр російського напряму, хоч і не був регулярно представлений, проте і в професійних, і в любительських виступах високо тримав марку художності і російської театральної традиції...Він дав зразки постановок, показав методи гри і залишив по собі декілька любителів, які розпочали свою артистичну кар'єру, але не пожертвували легковажно службовою кар'єрою заради ідеї майбутнього угро-руського професійного театру» [2; 50–51].

Рецензент «Русского народного голоса» повідомляв: «Випадково зібрався прекрасний голосовий склад, випадково на чолі товариства опинився енергійний і діяльний організатор в особі голови О. Гошовської, котра зуміла протягом стількох років утримати товариство від розпаду, і, звичайно, зовсім випадково вдалося хору залучити до роботи такого прекрасного диригента, яким є П. Милославський. Із сирого матеріалу Милославський за короткий період зумів створити найтоніший і повнозвучний музичний інструмент, який відгукується на всі нюанси» [6; 2].

Дописувач газети «Карпато-руський вістник» зазначав: «Хор Т-ва Боян тримається наразі на трьох китах: невтомній енергії й умінні головуючої Є. Гошовської, дружини Окружного Начальника, жертовності й досвідченості диригента П. Милославського і любові до пісні членів хору. На останній обставині варто особливо наголосити, так як склад хору за національністю, політичним та іншим переконанням настільки різноманітний, що доводиться дивуватися великій силі мистецтва, яке впрягає в одну колісницю «коня і трепетну лань»» [1; 3].

Про один із концертів хору, що відбувся 21 квітня 1933 року у великій залі Будинку «Товариства ім. О. Духновича», критика відзначала: «Те, що робить зараз хор «Боян», вірніше те, що він творить разом із своїм диригентом П. Милославським – явище великої культурно-естетичної сили» [8; 73].

«Тріумф російського мистецтва», – так назвали газети «Kassai Ujság», «Pravo ludu», «Vychod Republiky» гастролі хору «Боян». Постійна присутність на його концертах високопосадовців (серед них: губернатори Підкарпатської Русі А. Бескід і К. Грабар, А. Розсипал, генерал Л. Прхала, окружний начальник В. Гошовський, михайлівський окружний начальник д-р Л. Вельгош) засвідчувала неабияку популярність і визнання колективу.

Талановитий і харизматичний диригент, добрий знавець російських пісенно-хорових традицій, активний громадсько-культурний діяч П. Милославський спрямував роботу хору в річище справжнього професіоналізму. Під його керуванням колектив остаточно сформував оригінальний виконавський стиль, позбавлений зовнішньої ефектності і патетики. Ретельний підбір учасників, старанна виховна й музично-освітня робота з виконавцями дозволяли П. Милославському домогтися злагодженого ансамблю, органічного поєднання народної манери співу, свіжості і безпосередності народного виконавського мистецтва з високим професіоналізмом, виробленим роками впертої праці.

Неабияке значення в культурному житті Підкарпатської Русі мали просвітницькі лекції й радіовиступи з доповідями П. Милославського про життя і творчість визначних російських митців:

О. Пушкіна, М. Лермонтова, П. Чайковського, Ф. Шаляпіна, О. Архангельського та ін. Такими заходами диригент не тільки пропагував діяльність «Бояну», але і привертав увагу до значення музики й театру в культурному житті краю, порушував проблеми художньо-естетичного виховання народу.

Активна творча діяльність ужгородського «Бояну» тривала до 1938 р., після якого, у зв'язку з об'єктивними причинами, вона занепала, проте залишила помітний слід у мистецькому житті краю. Творче об'єднання мало чітку програму діяльності, яка включала просвітницько-пропагандистську, навчально-виховну та концертно-виконавську сфери. Поряд із товариством «Просвіта» і «Обществом им. А. Духновича» музично-драматичне товариство «Боян» було осередком духовності та професіоналізації культури Підкарпатської Русі.

Аналіз газетних матеріалів, що відображали мистецькі процеси Закарпаття міжвоєнного періоду, дає змогу зробити такі висновки:

- преса на своїх сторінках не тільки висвітлювала хроніку музичних подій, а й стимулювала до творчої активності любителів, стала чутливим індикатором формування громадської думки;
- періодика міжвоєнного періоду віддзеркалила складну ситуацію культурного протистояння українофільської й москофільської течій у Підкарпатській Русі і у сфері музичного життя краю;
- виконавська, видавнича і освітня діяльність «Бояну» слугувала рупором поширення російських культурних надбань, пропагуючи ідеї спільноти походження й культурної єдності Підкарпатської Русі з Росією;
- концертна хорова і театральна практика ужгородського музично-драматичного товариства «Боян» відображала характерні особливості музичної культури регіону міжвоєнного періоду: еволюцію від аматорства – до професіоналізму, значущість культурно-національних орієнтацій у формуванні репертуару, активне застосування до виступів зарубіжних гастролерів, розширення спектру жанрів і концертних можливостей.

Список використаної літератури

1. *Карпато-русский вестник*. – 1923. – 10 юнія.
2. *Недзельский Е.* Угро-русский театръ / Е. Недзельский. – Ужгород : Уніо, 1941. – 112 с.
3. *Родинний архів Гошовських*. Статут музикально-драматического общества «Боян». Машинопис. – 1920. – 7 арк.
4. *Русский народный голос*. – 1935. – 5 апраля.
5. *Русский народный голосъ*. – 1938. – 21 іюля.
6. *Русский песенник : для детей и молодежи* / сост. Лев И. Тыблевич ; Муз.-драмат. о-во «Боян» в Ужгороде. – Ужгород : Литогр. Э. Лама, 1920. – 29 с.
7. *Триумфъ русского искусства* (Концерты хора «Боянь» въ вост. Словакії) // Подкарпатская Русь. – Рочник III. Ч. 4. – Ужгород, 1933. – 25 апраля. – С. 73.
8. *Юбилей О-ва Боянъ* // Карпато-русский голос. – 1935. – 29 мая.

Резюме

Висвітлено діяльність музично-драматичного товариства «Боян» в Ужгороді (1920-1938 рр.), проаналізовано специфіку репертуару, особливості концертної діяльності, визначено роль мистецької спадщини товариства в культурі Підкарпатської Русі.

Ключові слова: музично-драматичне товариство «Боян», репертуар, хор, театральний гурток, рецензія.

Summary

Rosul T. The activity of uzhgorode musical-dramatic society «Boyan» (after materials of periodicals of that time)

Analyze the socio-cultural situation in Transcarpathia during 1920-1930 years. The attention on the fact that although this day and is somewhat covered in special scientific field, however full edge research in this context is not conducted.

Made a special focus on organizational and artistic activities Society. A.Duhnovycha and other similar structures that channeled its activity on the literary, theatrical life of the region, the issue of music and its individual aspects currently considered only briefly.

Sactivity Music and Drama Company «Boyan» in Uzhgorod (1920-1938 gg.), Analyzed the specific repertoire, features live performances, the role of artistic heritage association in culture Carpathian Ruthenia.

The article emphasized that the massive creation of various cultural and political entities in Subcarpathian Rus showed the democratic foundations of the society in interwar Czechoslovakia. Mostly partnership formed along ethnic lines, provided they meet the cultural, national and professional interests, were guarantors of civil liberties. One of the first examples of such associations was musical and dramatic society «Bojan», founded in Uzhgorod in 1920 under the leadership of L. Tyblevycha.

The author analyzes social and cultural bases of its creation, revealing the specific organization and role in shaping the spiritual culture of the participants and spectators, while stressing that the wars in Uzhgorod were only three public performances adapted to the room – Rus theater company «Enlightenment», People's House «Enlightenment» (which, because of specific political orientation is not used «Boyana») and hall «Casino».

Typology concerts and theater performances of the society in their general was aimed at mass audience. The most common and diverse in form and content were benefisni program. The repertoire of the theater section of society were performances and L. Tolstoy, Gogol, Pushkin, Ostrovsky, Chekhov, vaudeville V. Krylov and fabulous performances for children.

The article contains many examples of comments on the artistic programs of the company, its individual problems and others. The materials contained contemporary periodicals considerable array of information, reflecting the wide range of concert «Boyana», and not only at the level chronicles cultural events, but also publications that reflected the evolution of the creative team.

Considerable importance in the cultural life of Carpathian Ruthenia had radiovystupy educational lectures and presentations P. Miloslavsky about the life and work of prominent Russian artists: Pushkin, Lermontov, Tchaikovsky, Fyodor Chaliapin, A. Archangel and others. Such measures not only the conductor promoted activities «Boyana», but drew attention to the importance of music and theater in the cultural life of the region, raised the problem of artistic and aesthetic education of the people.

The paper used Source study material that most clearly reveals the essence of the processes taking place in the Carpathian region in the interwar period.

By carrying out extensive research, the author concludes that:

- Press on their pages covering not only chronicle musical events, but also to stimulate the creativity of fans, became a sensitive indicator of public opinion;

- Periodicals interwar period reflected the difficult situation of cultural confrontation Ukrainophile and Russophile tendencies in Subcarpathian Rus and in the musical life of the region;

- Performing, publishing and educational activities «Boyana» served as the mouthpiece of the distribution of Russian cultural heritage, promoting the idea of common origin and cultural unity Carpathian Ruthenia with Russia;

- Choral concert and theatrical practice Uzhgorod Music and Drama Company «Boyan» reflects the characteristics of the musical culture of the region interwar period: the evolution from amateur – professionalism, the importance of cultural and national orientations in the formation of the repertoire, active involvement in the performances of foreign performers, expanding the range of genres and concert opportunities.

Key words: cultural and artistic processes in Transcarpathia, Music and Drama Company «Boyan» repertoire, choir, theater group, review, periodicals, authors, concert life, touring, members of amateur movement, theatrical performances, theater room. Western Ukraine.

Аннотация

Росул Т.І. Дягельність музикально-драматичного общества «Боян» в Ужгороді (по матеріалам періодики того времени)

Отражена дягельність музикально-драматичного общества «Боян» в Ужгороді (1920-1938 гг.), проаналізирована специфіка репертуара, особливості концертної дягельності, визначено роль художественного наслідування об'єднання в культурі Подкарпатської Русі.

Ключові слова: музикально-драматическое общество «Боян», репертуар, хор, театральный кружок, рецензия.